

РЕЦЕНЗІЇ

ПОДОРОЖ МУЗЕЯМИ ЗАКАРПАТТЯ З ГІРКИМ ПРИСМАКОМ НЕКОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПЛАГІАТУ

Подорож музеями Закарпаття. [Образотворче видання]: книга-фотоальбом / Гол. ред. Оксана Головчук. – Мукачево: Видавнича студія ZORIANA, 2014. – 80 с. – (Серія: «Закарпаття: філософія культури»).

Нещодавно до рук потрапила приваблива зовні книжка «Подорож музеями Закарпаття» із серії «Закарпаття: Філософія культури». Видання здійснено 2014 р. видавничою студією «ZORIAN» (м. Мукачево) за підтримки Європейського Союзу згідно з проектом «Карпатський туристичний шлях 2» у рамках програми транскордонного співробітництва СІСП Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна.

Що ж, такі видання слід усіляко вітати: і якість паперу, і друк, і художнє й технічне оформлення, і в цілому дизайн (друк книги здійснено у Видавничому Домі «УКРПОЛ», м. Львів) виконано на належному рівні. А от щодо змісту книжки, окремих статей і матеріалів, – виникають питання.

Ми не торкатимемося тих нарисів про музеї області, під якими відсутні підписи авторів або авторами яких є невідомі чи маловідомі люди, помилки, компліція тощо яких можна зрозуміти, а незнання – вибачити. Нами для аналізу свідомо обрано статті тих людей, які впродовж багатьох років працювали, а деякі ще й донині працюють у царині культури Закарпаття та входять до складу президії обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Вже в короткому вступному слові (с. 1, 28 рядків) начальника управління культури ОДА Юрія Глеби (на нинішній день – вже колишнього) допущено ряд помилок. Зокрема, автор стверджує, що 1937 р. в Мукачеві було створено етнографічний музей товариства Підкарпатської Русі. Насправді музею з такою назвою ніколи не було; у червні 1937 р. в ремісничій школі було відкрито етнографічний музей Підкарпатської Русі, у створенні якого визначну роль відіграло Етнографічне Товариство Підкарпатської Русі, засноване в Мукачеві 1934 р. Цей же автор стверджує, що 20 червня 1945 р. в Ужгороді було відкрито Закарпатський краєзнавчий музей. У той же час відомо, що згаданий музей засновано (а не відкрито) 20 червня 1945 р. відповідною Постановою Народної Ради Закарпатської України. Першу ж експозицію музею було відкрито влітку 1946 р. у приміщеннях будинку колишнього жупанату, а 1948 р. – відкрито експозицію цього музею у приміщеннях Ужгородського замку.

Помилковим є і твердження Ю. Глеби про те,

що Закарпатський музей народної архітектури та побуту засновано 1970 р. Насправді згаданий музей було засновано 1965 р. відповідним рішенням Закарпатського облвиконкому, а урочисте відкриття його відбулося через п'ять років – у червні 1970 р.

Отже, у трьох коротких абзацах – три (!) суттєві помилки. Чи не забагато?

З погляду допущених помилок привертає увагу і стаття заслуженого працівника культури України, колишнього начальника управління культури ОДА Василя Габорця «Важливі осередки історичної пам'яті народу», що подає загальновідомий із багатьох публікацій огляд історії і нинішньої діяльності музеїв області.

Так, наприклад, не відповідає дійсності твердження автора про те, що бібліотека Закарпатського краєзнавчого музею багата стародруками. Фактично, стародруки зберігаються не в бібліотеці, а у фондах музею.

Вимагає суттєвого уточнення й подана В. Габорцем інформація про видання Закарпатським краєзнавчим музеєм наукових збірників. Видання наукового збірника музею було розпочато 1995 р. з ініціативи автора цих рядків, тодішнього заступника директора з наукової роботи (перший випуск був присвячений 50-річчю заснування ЗКМ), до 2008 р. побачили світ вісім випусків (1995, 1996, 1998, 2000, 2002, 2004, 2005, 2007), укладачем і науковим редактором яких був знову ж таки автор цих рядків. Завідувач відділу археології музею Йосип Кобаль став редактором наступних наукових збірників, що видавалися з 2010 р.; відтоді й до нинішнього дня їх видано п'ять. Отже, факти слід викладати правдиво і точно.

Дивує і твердження цього автора про те, що «у повоєнні роки художні колекції Закарпатського художнього музею стали складовою частиною фондів обласного краєзнавчого музею». А що, хіба в довоєнні роки існував окремий художній музей, до того ж із самостійними художніми колекціями?

Невідомо звідки взято В. Габорцем дані про те, що «прообразом Закарпатського музею народної архітектури та побуту був крайовий етнографічний музей на Замковій горі в Мукачеві, започаткований у 1937 р., але в роки Другої світової війни спустошений» (с. 4).

Насправді такого музею-прообразу, до того ж на Замковій горі в Мукачеві, ні 1937 р., ані

в попередні роки, ані опісля ніколи не було. В Мукачеві, як уже зазначалося, в червні 1937 р. у трьох приміщеннях ремісничої школи було відкрито етнографічний музей Підкарпатської Русі, експонати якого були виставлені у вітринах, на столах тощо. В Ужгороді 1970 р. відкрито етнографічний музей іншого типу – просто неба (так званий «скансен»), в якому встановлені житлові, господарські, виробничі, громадські будівлі закарпатського села XVIII - першої половини XX століть. Досвід створення такого музею було запозичено з Прибалтики, зокрема, з Латвійського етнографічного музею просто неба (м. Рига), заснованого 1924 р., а відкритого 1932 р.

Ще один матеріал – про Закарпатський краєзнавчий музей авторства директора (тепер уже, здається, колишнього) музею В. Шеби – інтересу не викликає, оскільки повторює численні публікації на цю тему попередників, зміст яких упродовж десятиліть перекочовував з видання до видання. Він може привернути увагу хіба що допущеними автором неточностями й помилками. Зокрема, під однією ілюстрацією подано підпис «Ужгородський замок XIV-XV ст. Рис. І. Рошковича. 1895». По-перше, загальноприйнято і загальновідомо, що замок датується періодом XIII-XVIII ст., а не XIV-XV ст., про що довголітній директор музею мав би знати; по-друге, авторство зображення Ужгородського замку, як це впливає з праць дослідників, викликає сумнів.

Під іншою ілюстрацією міститься підпис: «Чотири шпаки – герб Другетів». У той же час відомо, що рельєф над центральним входом до головного корпусу Ужгородського замку із зображенням чотирьох дроздів є лише верхньою частиною родового герба Другетів, в його нижній частині було поміщено ще три дрозди, тобто в полі герба було зображено сім дроздів. До того ж, шпак (лат. *Sturnus*, рос. скворец) і дрізд (лат. *Turdus*, рос. дрозд) – різні птахи, про що автор, экс-директор Закарпатського краєзнавчого музею, у структурі якого є відділ природи, повинен би знати...

Окрім цього, директору музею, який посідав це крісло 28 років (!), годилося би знати точну адресу музею і замку – вул. Капітульна, 33, а не вводити в оману гостей Ужгорода і відвідувачів музею поданою адресою – вул. Капітульна, 3, за якою розташований Ужгородський торговельно-економічний коледж.

Через незнання не обійшлося без помилок у ще одній статті – «Регіональний музей етнографії сіл пониззя ріки Теремля» авторства Василя Коцана, на час виходу книжки – завідувача відділу експозиції, віднедавна – заступника директора з наукової роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Зокрема, твердження цього автора про те, що на прикладі етнографічного музею с. Буштино почала діяти «чимала» кількість сільських музеїв,

зокрема музей «Сріберна Земля» В. Тегзи в селі Грушево та краєзнавчий музей у селі Терново, не відповідає дійсності. Щодо «чималої» кількості музеїв, які виникли під впливом музею в Буштині, інформація відсутня, але щодо двох згаданих смію запевнити цього автора, що збір матеріалів для свого музею Василь Тегза розпочав ще у 80-і роки XX ст., до початку 90-х років трудами цього подвижника було вже зібрано унікальну колекцію творів народного мистецтва та етнографії з теренів Тячівського, Хустського і частково Рахівського районів та чимало цінних пам'яток історії і культури краю (стародруки, зброя, велика нумізматична колекція та ін.); ще на початку 2001 р. музей дістав звання народного. Щодо музею в с. Терново, то він діяв як структурний підрозділ Закарпатського краєзнавчого музею (на правах сектору) вже з початку 80-х років XX ст., задовго до створення музею в с. Буштино (2001 р.) і задовго до народження автора статті...

У той же час колекції музею в Буштині, зібрані подружжям подвижників Наталією та Володимиром Топехами, заслуговують високої оцінки.

Та все це ягідки, необізнаність авторів, яку можна перевести в русло обізнаності, а згаданих і незгаданих підписантів навчити правилам сумлінного ставлення до висвітлення явищ, подій і фактів наукового і культурного життя області.

Обурило інше – плагіат, який ми виявили в одній із статей книжки. Мова йде про статтю «Традиційні водяні млини Закарпаття кінця XIX-XX століть», підписану Тетяною Сологуб-Коцан, завідувачкою відділу науково-освітньої роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, як з'ясувалося пізніше – дружиною згаданого вище Коцана Василя Васильовича.

Передісторія плагіату така.

Ще в рік приходу (1968) у відділ етнографії Закарпатського краєзнавчого музею, на базі якого в Ужгороді створювався музей просто неба, одним із моїх наукових зацікавлень стали водяні млини Закарпаття. У той час та в наступні два десятиріччя вони ще зберігалися, а окремі й діяли, в деяких селах краю. Мною було описано й зафотографовано 17 водяних млинів у селах Хустського, Тячівського, Міжгірського, Іршавського, Виноградівського, Рахівського районів, а 1981 р. – проведено детальний опис водяної кузні – Гамори в с. Лисичево Іршавського району.

Внаслідок проведених польових досліджень, з початку 1970-х рр. мої статті і матеріали про водяні млини Закарпаття з'являлися в обласних газетах «Закарпатська правда» і «Молодь Закарпаття», угорському календарі за 1977 р., трьох путівників експозицією Закарпатського музею народної архітектури та побуту (1972, 1981, 1986), вони також були підготовлені для оглядових і тематичних екскурсій музею, для пояснювальної таблиці на

фасадній стіні перед входом до водяного млина із с. Колочава Міжгірського району, встановленої в експозиції музею, і т. д., і т. п. Вже в останні роки, працюючи в Києві на посаді директора Національного музею народної архітектури та побуту України, 2011 р. я уклав, науково відредагував і видав унікальний науковий збірник «Джерела до української етнології» (матеріали польових досліджень наукових працівників музею, починаючи з 1969 р.), в якому помістив також свою статтю «Водяні млини на Закарпатті», базовану на польових матеріалах 1969-1989 рр., зібраних у селах Хустського, Тячівського, Міжгірського, Рахівського, Виноградівського, Іршавського районів – з додачею 24 цінних ілюстрацій (16 фото, 4 замальовки, 4 схематичні плани та розрізи млинів) – усього на 28 сторінках. Згаданий збірник у жовтні 2011 р. було роздано учасникам Міжнародної наукової конференції «Дослідження, охорона, популяризація пам'яток народної культури України», зокрема й В. В. Коцану з Ужгорода.

Таку докладну передісторію вивчення мною водяних млинів Закарпаття подано для того, щоб зрозуміти, як, де і в який спосіб беруться джерела для плагіату.

Отже, ближче до конкретики.

У згаданій статті пані Сологуб-Коцан плагіатом аж зашкалює. Наприклад, третій абзац з її статті на с. 74 списаний зі згаданого вище путівника 1986 р. (с. 112), а четвертий – на тій же с. 74 – нагадує текст із пояснювальної таблиці до млина із с. Колочава в музеї та моїх методичних матеріалів до оглядової екскурсії експозицією музею, підготовлених мною, якщо не зраджує пам'ять, на початку 70-х рр. ХХ ст. Матеріал про валило в цій же статті (с. 75-76) повністю, рядок у рядок, разом із крапками й комами, списаний знову ж таки з путівника експозицією музею 1986 р. (с. 113).

Та найбільше постаралася згадана пані при викладі матеріалу про діючу кузню-Гамору в селі

Лисичево Іршавського району (с. 76). Тут цілий абзац (15 рядків) повністю, аж до непристойності, списаний із моєї статті про водяні млини Закарпаття, опублікованій у згаданому вище науковому збірнику (с. 13-14). Чи це була самостійна ініціатива пані Сологуб-Коцан, чи спільна з чоловіком, кандидатом історичних наук В. Коцаном, сказати важко, знають про це тільки вони вдвох...

Обурило й те, що без мого відома у цій статті було використано мої фото водяних млинів із Хустського та Міжгірського районів, зроблені наприкінці 60-х - на початку 70-х рр. ХХ ст., тобто задовго до народження авторки (чи авторів) плагіату.

Щоправда, є у статті згаданої пані й самостійне «відкриття», зокрема, в частині її твердження про те, що назва «гамора» походить від місцевості, де розташована кузня (с. 76). Повинен розчарувати авторку: назва «Гамора» походить від німецького «Hammer» (стилізовано народом в «гамор») – молот, який є важливою складовою механізму кузні, звідси й пішла назва всієї виробничо-технічної споруди – Гамора. Отже, місцевість біля кузні отримала назву «Гамора» від назви кузні, а не навпаки.

До речі, місцевість, де розташована зокрема й кузня, здавна мала назву «Пыршчок», на ній колись було сільське кладовище.

Сказане змушує замислитися: куди ми йдемо і що ми робимо?

Згадана книжка – не поодиноким виданням в ряду тих, де через незнання і несумлінність авторів допускаються численні помилки і перекручення, компліяція і плагіат.

Чи не пора науковій і культурній громадськості краю розпочати боротьбу з цим ганебним явищем? Запитання до тих учених, краєзнавців, дослідників історії і культури Закарпаття, які ще не втратили відповідальності, для яких правдиве висвітлення нашої історії є справою честі і гідності.

Федака П. М. (Ужгород)